

выявлены общие и отличительные критерии кодификации минимальной фразеологической единицы.

Ключевые слова: критерий кодификации, словарная статья, минимальная фразеологическая единица.

O. GOLITSYNA

REPRESENTATION OF THE BODY OF MINIMAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN UKRAINIAN FRAZEONRAFIYI AS AN INDICATOR OF THE DYNAMICS

In the article analyzed the basic phrasebook of the modern Ukrainian literary language, provides examples of placement and design entries available of comparison, revealed differences and codification of the minimum criteria of phraseological units.

Key words: criterion codification, dictionary entry, the minimum phraseological unit.

УДК 81'25 (045)

Алла ДАВИДЕНКО

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

У статті з'ясовано основні аспекти перекладознавства, досконале дослідження та типологічне описання специфіки перекладу з англійської на українську мову текстів з проблеми прав людини. Об'єктом дослідження є лексичні одиниці, що викликають труднощі в процесі перекладу, висвітлення основних алгоритмів перекладу складної термінології та його лексико-семантичних особливостей. Автор наукової статті розглядає основні закономірності та функції перекладу різноманіття теоретичних концепцій і методів дослідження, які розглядалися науковцями.

Ключові слова: переклад, текст, лексико-семантичні особливості, наука, термінологія, перекладач, засоби, лексичні одиниці, типологія.

Наука про переклад ще дуже молода. На сьогоднішній день вона не має загальноприйнятої назви. У різних дослідників можна знайти такі терміни як “перекладознавство”, “транслатологія”, “теорія перекладу” і т.п.

Дослідження особливого виду мовної діяльності, яку називають “перекладом” почали оформлюватись в самостійну лінгвістичну дисципліну лише з початку другої половини ХХ століття. Проте за останні десятиліття масштаби перекладацької діяльності настільки зросли, що є всі підстави говорити про початок нового етапу в історії перекладу.

До середини ХХ століття різко зросли міжнародні контакти. На карті світу з’явилися нові національні держави, виникли багаточисельні міжнародні організації, всесвітні рухи, регіональні союзи держав. Бурхливий рух науки й техніки викликав потребу в обміні інформацією. Щороку в світі проводиться багато міжнародних конференцій, зустрічей, нарад.

Держави проводять широкі міжнародні благодійні компанії, спільні програми досліджень, зріс обсяг міжнародної торгівлі, дипломатичної діяльності міжнародного листування, розширилися культурні зв’язки між народами, міжнародний туризм отримав масовий характер. Усі ці зміни в політичному та культурному житті людства викликали небачену до цих пір потребу в перекладах та перекладачах.

За короткий період часу в світі з’явилася велика кількість перекладацьких секцій, бюро перекладів, відділів і інститутів інформації, видавництв перекладної літератури, періодичних видань, які виходили одночасно на кількох мовах.

Перекладацькою діяльністю почали займатись тисячі спеціалістів різного профілю, референтів, програмістів, секретарів та інше. Тому в теорії перекладу одразу постала проблема змістовності та достовірності перекладу і, також як наслідок, компетентності перекладача.

Сучасний світ налаштований на взаємообмін інформацією. Людство намагається спрямувати свій розвиток у єдине могутнє русло, і не займатися “створенням велосипеду”. Для цього вкрай важливо мати достатню інформацію про те, що відбувається в близьких чи далеких країнах. Особливо охоче країни воліють продемонструвати свої надбання в сфері мистецькій, тим паче, що музика й малярство є мистецтвами в цьому плані універсальними, тобто міжнаціональними, такими, що базпосередньо впливають на почуття людини.

Література займає особіне місце серед інших видів мистецтв. На відміну від музики та малярства, які впливають на людей різних національностей безпосередньо, через зір і слух, що притаманні всім здоровим людям, літературний твір інколи стикається з значними перешкодами на шляху до свого читача, якщо цей читач є носієм мовної системи, відмінної від мовної системи автора твору. На жаль полілінгвізм і навіть білінгвізм зараз явище скоріше виключне, ніж розповсюжене. Тоді на допомогу приходить переклад, тобто такий вид творчості, в процесі якого твір, який існує в одній мові, відтворюється в іншій. Переклад посідає особливе місце у літературному процесі. Кожен вид літератури послуговується певним видом перекладу. Зокрема, художня література послуговується художнім перекладом. Художній переклад – один з найнаглядніших проявів міжлітературної (і значить певним чином міжкультурної) взаємодії. Горький казав: “...література всего легче и лучше знакомит народ с народом”. Фактично, переклад є основною частиною національно-літературного процесу, оскільки виступає посередником між літературами, без нього неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті. Художній переклад – особливий вид перекладу, оскільки він є не точна передача змісту, а “ відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови”. [7. С.-3] Художній переклад має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією, оскільки слово виступає як “першоелемент” літератури. Це вимагає від перекладача особливої ретельності та ерудованості. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні, філософські погляди його автора, які або становлять струнку систему, або – суміш уламків різних теорій. [7.С.-7]

Перекладач повинен мати якщо не ґрунтовні, то принаймні достатні для перекладу знання в області філософії, естетики, етнографії (оскільки в деяких творах змальовуються деталі побуту героїв), географії, ботаніки, мореплавства, астрономії, історії мистецтв та ін. “Ідейно-образна структура оригіналу може стати в перекладі мертвою схемою, якщо перекладач не уявляє собі того суспільного середовища, в якому виник твір, тих причин, які

покликали його до життя, і тих обставин, завдяки яким він продовжує жити в інших середовищах і в інші часи”.[7.С.-198]

Важливим у процесі перекладу є також вибір твору, який найчастіше обумовлений внутрішніми потребами сприймаючої літератури, її здатністю певним чином засвоїти іншонаціональне літературне явище, її здатністю певним чином (інтеграційно чи диференційно) зреагувати на його художні особливості.[3.Ст.-129] Перекладацька діяльність особливо активізується у періоди переходу до нової стильової формації, у періоди нестійких літературних норм і кризових явищ у панівній до цього часу стилістиці. Тоді літературі необхідно заповнити існуючі в її еволюційному потенціалі пробіли. За таких умов найяскравіше проявляється функція перекладу як зв'язки між літературами.

Одна з проблем художнього перекладу – співвідношення контексту автора і контексту перекладача. У художньому перекладі контекст останнього дуже наближається до контексту першого. Критерієм співпадання, або, навпаки, розходження обох контекстів є міра співвідношення даних дійсності і даних, взятих з літератури. Письменник іде від дійсності і свого сприйняття її до закріпленого словами образу. Іншими словами, якщо переважають дані дійсності, то ідеться про авторську діяльність. Перекладач іде від існуючого тексту і відтвореної в уяві дійсності через її “вторинне”, “наведене” сприйняття до нового образного втілення, закріпленого в тексті перекладу.[8.С.-655] Тобто, якщо переважають дані літературного походження, то йдеться про контекст перекладача. Таким чином, художній переклад обумовлений не лише об'єктивними факторами (конкретно-історичним літературним каноном, нормативним обіходом), але й суб'єктивними (поетикою перекладача). Жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки сама мовна система відповідної літератури за своїми об'єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Тут також замішана особистість перекладача, який при перекодуванні тексту обов'язково випустить щось зі змісту, а також його схильність продемонструвати чи не продемонструвати усі особливості оригіналу [4]. У художньому перекладі до усіх цих факторів домішується ще й особистість перекладача який, як уже зазначалося, у цій ситуації є більшою чи

меншою мірою й автором. Твір не можна вирвати зі стихії рідної мови і “пересадити” на новий ґрунт, він повинен народитися наново у новій мовній ситуації завдяки здібностям і талантові перекладача. Кожний мовний елемент, послуговуючись найтоншими асоціативними зв'язками, впливає на образне мислення носія цієї мови і витворює в його уяві конкретно-чуттєвий образ. Закономірно, що при перекладі твору на іншу мову, в силу мовних розбіжностей, ці асоціативні зв'язки значною мірою руйнуються. Щоб твір продовжував жити як мистецький витвір в новому мовному середовищі, перекладач повинен перейняти на себе функції автора і в чомусь навіть повторити творчий процес його створення, наповнити твір новими асоціативними зв'язками, які викликали б нові образи, властиві для носіїв даної мови.

Наступна, співвідносна з попередньою, проблема художнього перекладу – проблема точності і вірності. Що з цих двох критеріїв важливіше і чи можливо їх поєднати в одному перекладі? Кожен акт перекладу супроводжується тими чи іншими труднощами. При перекладі прози перед перекладачем постає проблема неспівпадання у смисловому навантаженні і стилістичній виразності слів та зворотів різних мов. Але у прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть в ритмічному ряді поетичного твору, й це призводить до певної зміни його якостей. Поетичний твір – єдність ідей, образів, слів, звукопису, ритму, інтонації, композиції. Не можна змінити один компонент, щоб це не вплинуло на загальну структуру твору. Зміна одного компоненту обов'язково спричинює зміну усєї системи. Художній твір повинен перекладатися “не від звуку до звуку, не від слова до слова, не від фрази до фрази, а від ланки ідейно-образної структури оригіналу до відповідної ланки перекладу”. [6. С.-260.] В поетичному перекладі чіткіше відображається ця перекладацька концепція. Спроба відтворити у поетичному творі усі конструктивні елементи неодмінно призведе до втрати гармонії твору, отже необхідно визначити які елементи в даному творі є головними і відтворити їх з усією можливою точністю, не звертаючи, або звертаючи неістотну увагу на інші. Свого часу В.Брюсов запропонував “теорію істотного елемента” (назву запропонував Ю.Левін).³ Ця теорія якраз і зводилася до

виокремлення найважливішого елемента (чи елементів) в поетичному творі і свідомого принесення в жертву інших її елементів. Жертва у будь-якому випадку неминуча, а якщо вона буде осмисленою, тоді вона буде меншою. “Прекрасне рідко переходить з однієї мови в іншу, зовсім не втрачаючи своєї довершеності: що ж має робити перекладач? Знаходить у себе в уяві такі красоти, які могли б служити заміною, отже виробляти власне, як і краще.”(В.Жуковський).

Мистецтво поетичного перекладу знаходиться у владі двох суперечливих тенденцій: з одного боку перекладні вірші повинні справляти на читача безпосереднє емоційне враження, а з іншого, вони повинні вносити в літературу щось нове, збагачувати читачів невідомими до того часу поетичними образами, ритмами, строфами. У першому випадку вони покликані пристосувати чуже мистецтво до сприйняття вітчизняного читача, у другому – розкрити перед читачем різноманітність мистецтва, показати йому красу відмінних національних форм, історичних нашарувань, індивідуальних творчих систем. [12. С.-414.] Як зазначає В.Левик, переклад повинен звучати як оригінальні вірші і це один з елементів точності чи вірності. Але через призму приймаючої мови повинні чітко відчуватись національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета. [9. С.-376.] В цій ситуації важливо “щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовлять перекласти, щоб тут доконче був момент творчого вибору”. [11. С.-295] В.Левик порівнює перекладача з талановитим актором: яку б роль не грав актор, його завжди впізнають, і в той же час публіка захоплюватиметься тим, як вдало йому вдалося перевтілитися в граней ним образ. Залишаючись самим собою він повинен з кожною новою роллю пропонувати своїм глядачам щось нове, не властиве для нього особисто. Так само й у творчості поета-перекладача: він повинен пропонувати своїм читачам з кожним новим перекладом нові образи, нові форми, нові стилі, але водночас в кожному перекладі повинен вгадуватися його особистий стиль. Ще Максим Рильський з приводу поетичного перекладу писав: “Вважаю неможливим, як дехто цього вимагає, щоб автор поетичного перекладу, отже й сам поет, цілком забув про себе, цілком підкорився індивідуальності

іншого поета. Це навіть, здається мені, небажано: таким способом можна стерти пилок з крилець того метелика, що зветься поезією.” [11. С.-240.] За Коптіловим, перекладач має йти “вшир і вглиб” – залучати нові широкі верстви читачів до шедеврів світової літератури й заглиблюватись в поетичні простори світів їх авторів.[6. С.-261].

Переклад належить до сфери генетичних контактів, оскільки підтримує зв'язки вітчизняної літератури з іншими літературами. Проте, художній переклад має двоїсту природу: з одного боку він є продуктом міжлітературної комунікації, але в той же час він багато в чому обумовлює і визначає її. Переклад виконує дві основні функції: інформативну (посередницьку) і творчу. Традиційно вважалося, що основною функцією перекладу є посередницька функція, оскільки теорія художнього перекладу не виходила за рамки національно-літературного процесу, або розуміла національно-літературний процес надто прагматично, а значить однобоко. [1] До перекладу ставилися вимоги найадекватнішої передачі іншонаціональних цінностей, тотожності перекладу до оригінала, існувала дилема перекладу “вірного і некрасивого” та “вільного і красивого”.

Як прояв міжлітературного контакту його можна вважати прикладом “впливу”, або сприйняття. Свого часу І.А.Крилов переклав на російську мову байки Лафонтена, до того ж досить точно, якщо говорити про їх особливості та художні прийоми: фабулу, ідейний зміст, композиційний розвиток теми...Але читач відразу їх сприйняв як оригінальні твори, оскільки вони не вірні байками Лафонтена, а відображають російський колорит, дух. Вони мають свою власну поетику, яка не має нічого спільного з поетикою Лафонтена. В даному випадку оригінальні твори Лафонтена відіграли роль стимулу для розвитку в російській літературі жанру байки. Порівнювати їх з оригіналами правомірно лише з позиції “теорії впливу”. В даному випадку простежується внутрішньо-контактний зв'язок. [3.Ст.-163.] Інша визначна постать у російській літературі у сфері перекладу – Жуковський. Він говорив сам про себе: “У меня почти все или чужое, или по поводу чужого, и все, однако, мое”. До творчості Жуковського необхідно застосовувати оціночні критерії на рівні більш високих історико-літературних одиниць, в першу чергу жанрів і стилів, а також за

функціональністю в національній літературі.[3.Ст.166.] Жуковський як автор-перекладач вніс величезний вклад у розвиток російського романтизму як літературного стилю, жанрів російської романтичної балади, віршованої казки, поеми та ін.

Але бувають випадки, коли перекладений твір у контексті літератури, яку ми сприймаємо виглядає неадекватним її розвитку, а інколи навіть здається анахронічним явищем. В такому випадку переклад належить до зовнішньо-контактної області зв'язків. Його можливості “впливу” мінімальні або й зовсім зводяться до нуля.

В певних літературних ситуаціях активізується творча функція перекладу. Це відбувається в умовах тісної літературної спільності, яку утворюють дві чи кілька літератур, і в рамках якої функціонує частковий чи повний білінгвізм чи полілінгвізм, підсилений певною мірою білітературності чи полілітературності. Це стосується російської, української та білоруської, чеської та словацької, сербської та хорватської літератур. В таких умовах відбувається активізація партнерського ставлення перекладача до оригіналу, обумовлена прагненням до актуалізації художніх цінностей оригіналу в історико-літературній системі відповідної літератури. Інформаційна функція відступає на другий план, а перше місце займає двомірна, подвійна, тобто вища, збагачена рецепція оригіналу.[4] Оригінальний твір і його переклад сприймаються як два різні твори. Таке сприйняття виливається у двомовні видання, які дають читачам можливість якнайповніше порівняти оригінал і переклад, прослідкувати, а можливо й проаналізувати, роботу перекладача, оцінити цю роботу з позицій точності і вірності, прослідкувати художні прийоми і засоби, якими подібні чи відрізняються оригінал і переклад. Звичайно, такі видання розраховані на двомовного читача і пропонують останньому зайняти партнерську чи навіть певною мірою творчу позицію по відношенню до оригіналу та його автора.

Переклад також може мати подвійну літературну приналежність, як це можна спостерігати в слов'янській міжлітературній спільності, зокрема в міжлітературній спільності східних слов'ян, серед літератур народів колишнього СРСР, а також в спільності літератур Британських островів, та деяких інших. У всіх цих випадках існують об'єктивні передумови для того, щоб переклад деяких творів функціонував у двох чи кількох

національних літературних системах і набув, таким чином, статус подвійної чи множинної літературної приналежності. Втім, подвійна приналежність перекладу – явище не дуже розповсюджене.[4]

Переклад як літературне явище має багатовікову історію, багато літературознавців та письменників висловлювали свої аргументи з приводу перекладу. Але сучасне перекладознавство як самостійна наукова дисципліна сформувалося в основному у другій половині ХХ століття. Післявоєнне розширення міжнародних контактів у всіх сферах людського спілкування викликало зростання потреб у перекладах та перекладачах, стало значним стимулом і для росту теоретичних досліджень на цю тему. Сучасний стан перекладознавства характеризується великим різноманіттям теоретичних концепцій і методів дослідження.[5]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристов Н.Б. Основы перевода. –М.: Издательство литературы на иностранном языке. –1959. –264с.
2. Арнольд А.В. Стилистика современного английского языка. –М.: Просвещение, 1990. –300с.
3. Артамонова И.Г., Шмаков Н.В. Разработки, тексты и ключи по переводу с английского языка на русский. –М.: Ин-яз. –1968. –101с.
4. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной истории перевода. –М.: Международные отношения. –1975. –239с.
5. Борисова З.У. Сучасні проблеми термінології та термінографії. –К.: КУЦА, 2000. –135с.
6. Брагіна Е.Р. Структурно – семантичний аналіз термінів кібернетики в англійській мові. –Донецьк: Донецький національний університет, 2001. –20с.
7. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. –М.: Высшая школа. –1986. –416с.
8. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. –М.: Высшая школа, 1987. –136с.
9. Д'яков А.С. Основы терминотворения. –К.: Видавничий дім КМ Академія, 2000. –120с.

10. Д'якова А.С. Типологія мовних інтерференцій та їх роль у формуванні національних терміносистем. –К.: Університет ім. Т.Шевченка, 1998. –30с.

11. Державний стандарт України. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. –ДСТУ 3966-2000.

12. Деркач В.В. Філологічна термінологія. –К.: Наукова думка, 1999. –86с.

А. ДАВИДЕНКО

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА.

В статье описаны основные аспекты перевода, глубокое исследование и типологическое описание специфики перевода с английского на украинский язык текстов с проблем прав человека. Предметом исследования есть лексические единицы, которые вызывают трудности в процессе перевода, описание основных алгоритмов перевода сложной терминологии и его лексико-семантических особенностей. Автор научной статьи рассматривает основные закономерности и функции перевода, разнообразие теоретических концепций и методов исследования, которые рассматривались учеными.

Ключевые слова: перевод, текст, лексико-семантические особенности, наука, терминология, переводчик, средства, лексические единицы, типология.

А. DAVIDENKO

THE THEORETIC-METHOTODOLOGICAL ASPECTS OF TRANSLATION

Basic aspects of translation, deep investigation and typological specific description of translation from English into Ukrainian language texts of human rights problema are described in this article. The issue of research is lexical units, which cause difficulties in the process of translation, describing basic translation algorithms of difficult terminology and its lexico-semantical peculiarities. The author of scientific article reviews important peculiarities and functions of translation, diverse theoretical notions, and methods of research, which were regarded by scientists.

Key words: translation, text, lexico-semantical peculiarities, science, terminology, interpretor, means, lexical units, typology.